

Az ítélőkör (sentencing circle) az egyén és közösség gyógyításának hatékony eszköze. Ma Kanadában a szövetségi kormány küldöttei és az őslakos közösségek jelenlévő tagjai közreműködésével lefolytatott pereket elsősorban súlyos esetek kezelésére, fiatalkorúak és felnőttek esetében is alkalmazták. A harmóniarontás után a tárgyaláson megjelentek számba veszik az áldozat igényeit, az elkövető rehabilitációs szükségleteit és mindnyájuk közös érdekeit, majd döntenek, hogy a közösség védőerejével megtámogatott egyén az igazságügyi eljárás lebonyolítása során kap-e esélyt arra – és ha igen, milyen feltételek mellett –, hogy a helyi társadalom tagjai által helyesnek tartott útra segítségével visszataláljon.

Németh Tibor 25

GYÓGYKÖNTÖS

Ítéőkörök Kanadában

A mai Kanada területén élő indián törzseknek és eszkimó közösségeknek gyarmatosításuk idejére olyan, már évszázadok óta működő, életvezetést szabályozó szokásrendszere volt, melyet minden érintett tökéletesen ismert – ha valaki megszegte a csoport szabályait, az a saját közösségének tagjai ellen vétett (és nem egy elvont szellemi létező, az állam ellen, mint a gyarmatosítók jogi értelmezése szerint). A közösségükhöz tartozó vétkeket (aki embert nem ölt) nem bántották, hanem elhalmozták: a különböző törzsi közösségek kulturális sokszínűségének egyértelműsítése mellett példa értékű mégis a számos törzsnél használt konfliktus-kezelési gyakorlat, melyben a károsult azzal mutatta meg igazi nagyságát, hogy többet adott cserébe az elkövetőnek, mint amennyit az képes volt viszonzni.¹ Ha valaki gyilkolt, azt sem végezték ki (miközben a fehér ember világában akasztás járt a gyilkosságért), hanem egész életére az áldozat családjának szolgálatára rendelte az íratlan törvény (a közösségükhöz nem tartozó idegenen a bűncselekményt viszont kegyetlenül megtorolták).²

Az euro-kanadai kultúra kizárólagos fensőbbiségét hirdető retorika, melyet Kanadában (is) annak az elvnek a szolgálatába állítottak, hogy a fehér civilizációnak a vadembert – indiánt vagy eszkimót – a barbárságtól meg kell mentenie (miközben az őslakosoknak olyan finoman árnyalt és jól működő konfliktus-megoldást segítő gyakorlat-rendszere volt, melyet az etnocentrizmustól fűtött fehér gyarmatosító gyakran meg sem értett; az őslakosok világára a családi és törzsi kapcsolatok olyan szövevénye volt jellemző, melyet a bevándorlóknak kibogozniuk sem sikerült) napjainkra Kanada államnak már csak a nemzetközi politikai színtéren való megfelelni vágyás miatt is elfogadhatatlanná vált.³

Kanadában is el kellett ismerni, hogy a bennszülött elérte a nagykorúságot, amit már régóta ígértek neki.⁴ „Az egyik különbség, majdhogynem

az egyetlen különbség közöttetek és a fehér ember között az, hogy mivel még mindig indiánok vagytok, gyermeki szinten vagytok. Nem megengedett hát számotokra, hogy választójogotokat gyakoroljátok, hogy olyan személyekre adhassátok le szavazataitokat, akik aztán titeket képviselnek és az ország törvényeit alkotják majd meg. [...] A gyerekeinknek sem adjuk meg azt a jogot, hogy szavazzanak – el kell érniük a nagykorúságot: meg kell tanulniuk írni, olvasni és helyesen gondolkodni és csupán mindezek után kapják meg tőlünk a választás jogát és azt, hogy részt vehessenek azoknak a törvényeknek a megalkotásában, melyek mindnyájunk életét kormányozzák”.

E státusszal jogok is járnak, úgyhogy a választójogot az őslakosokra is kiterjesztették (1960). A rezervátumok kialakításával, a törvényi szabályozással, a bentlakásos iskolapolitika kibontakoztatásával az állami bürokrácia a közösségek kulturális tartópilléreit ekkorra már olyannyira meggyengítette, hogy a nyugati típusú bírósági rendszer meggyökereztetése és a törzsi közösségekbe telepített rendőri jelenlét állandósítása után az évszázadokon keresztül jól működő gyakorlatok az őslakos közösségekben a hétköznapi gyakorlatból jellemzően kiszorultak.

Az 1990-es évek közepére a kanadai szövetségi börtönökben fogvatartott személyek létszámának növekedése elérte az évi tíz százalékot. Az új évezredre a növekedés megállt, majd csökkenni kezdett,⁵ mely folyamat nagy részben a valaha használt, ekkor újra felfedezett konfliktuskezelési módszerek elterjesztésének volt köszönhető – ezek közé tartozik az ítélőkör is.

A kanadai őslakosok számára a nyugati típusú bírósági gyakorlat teljességgel érthetetlen: az, hogy két egymással szemben álló fél a felelősséget egymásra igyekszik hárítani, azért hogy megnyerje a vitát egy semleges ítéshozatala alapján, számukra semmiféle értelemmel nem bír, kulturálisan teljességgel idegen. Az Első Népek igazságszolgáltatási gyakorlatainak középpontjában (szemben a nyugati típusú konfliktuskezelési rendszerekkel) soha nem a büntetés-kiszabás állt, hanem az építkezés.⁶ Az ő közösségeikben az ellentét feloldásának módja a kiengesztelés-békéltetés, a harmónia helyreállítása – a bűncselekmény elkövetésével nem csupán az elkövető és a károsult közötti nexus sérült, hanem az elkövető és a közösség kapcsolata is: meggyűrődött a társadalom szövete, melyet ki kell simítani.

A nyugati típusú igazságszolgáltatásban alkalmazott joggyakorlat, mely szerint a bíróság által bűnösnek talált személy börtönbüntetése letöltésével a társadalommal szembeni adósságait leróta, teljességgel elfogadhatatlan az őslakos közösségekhez tartozók számára, hiszen a börtönbüntetés letöltése nem szünteti meg az ellentétet az elítélt, annak közvetlen áldozata(i) és a közösség többi tagjai között. A börtönbüntetés egyébként is keveseket terel vissza a közösség tagjai által megfelelőnek tekintett útra, sőt a legtöbb esetben még inkább elidegeníti közösségétől a bűnöst.

A körmodellben gondolkodó őslakosok egyén- és társadalomszemlélete a közösség jól-létének előmozdításán alapszik: azon kívül, hogy a Föld- anyával és a világban működő szellemi erőkkel kapcsolatát egyensúlyban tartja, az egyénnek feladata az is, hogy a többi emberrel való kapcsolataiban a közösség védőerejét továbbsegűrozza. A körkörös gyakorlat egy hagyományos bennszűlött modell, a gyógykerék-bölcselet (Medicine wheel) tanítására alapoz, mely arról tanít, hogy emberi természetünk és környezetünk bármely összetevő elemét elhanyagolni annyit jelent, hogy lemondunk a teljességről – a körmodell a személyiségalkotó, közösségvi- gyázó és társadalomépítő erők rendező elve.

Ítéلكört kanadai őslakos közösségekben évszázadok, büntetőper részeként az országban 1992 óta használnak,⁷ a kör immár húsz éve (1996 óta) az Őslakos Igazságügyi Stratégia (Aboriginal Justice Strategy) alkotóeleme.⁸ A Kanadai Legfelsőbb Bíróság döntése (2012) következtében minden kanadai állampolgárságú őslakos személyt (státuszba vett vagy nem vett indiánt – ha rezervátumban él, ha nem; métis-t és eszkimót) ma már a Büntető Törvénykönyv 718.2(e) paszszusa szerint különleges bírói bánásmód illet meg.⁹ A velük szemben folytatott jogi eljárás során a bíró különös tekintettel kell, hogy legyen az őslakos bűnelkövetők körülményeire; a törvénykönyv a börtönbüntetéstől lehetőleg különböző ítélet kiszabására szólítja föl a bírót – ez a büntetett számára általában az őslakos közösségek által működtetett vagy felügyelt eljárásokban való részvételt jelent. Kanada gazdasági akcióterve 2013-ban 11 millió, 2014-ben már 22,1 millió dollárt irányzott elő az őslakosok közösségi érdekeit csorbító nyugati típusú joggyakorlat lebontására közösségeikben.¹⁰

Az ítéلكör nyilvános, a közösség minden tagja meghívott.¹¹ A jelenlevők körben elhelyezett székeken foglalnak helyet; azok is elmondhatják véleményüket, akik közvetlenül nem, a közérdek védelme érdekében közvetve mégis érintettek a perben; a sértett és a vádlott támogatóiktól érzelmileg megerősítve vesznek részt (bizonyos törzsi csoportoknál az áldozat önkéntes részvétele a büntető eljárásban előfeltétele az ítéلكör megszervezésének).¹² A károsult jogainak védelmére ügyész is jelen van. Az ítéلكör vezetője a helyi közösség egy megbecsült tagja¹³ vagy a bíró. Mindenki a körhöz, senki nem a bíróhoz szól, jogi zsargont senki nem használ – a bíró, ha írásban, ha szóban nyilatkozik meg, hétköznapi nyelven szól.

A résztvevők mindegyike röviden bemutatkozik, a bíró ismerteti a vádpontokat, az ügyész és a védő néhány mondatban közli álláspontját, majd a vádlott bűnösségét saját és a sértett családja valamint az összes többi jelenlevő előtt nyilvánosan beismeri, indítékait, érzelmeit előtárja. Ezután a közösség többi tagja fejti ki gondolatait. A vádlott ekkor már a fűlén át

épitkeznek: hallgat a sértett fájdalomról, félelméről. Büntudata-bocsánatkérése közszemlére kerül, a közösséghez, a bántottakhoz tartozása, irántuk való felelőssége egyértelművé válik minden jelenlévő, így saját maga számára is. A közösség tagjai általában felemlítik a közösségben előforduló hasonló ügyeket, összefoglalják, szerintük mi vezetett a bűnelkövetéshez, mennyiben sérült a közösségi kapcsolatrendszer, a jövőben hogyan lehetne elkerülni a hasonló harmóniabontást, mi segíthetné a vétkest és áldozatát illetve a közösség egyéb tagjait a gyógyítás során, ki vállalná a felelősséget a bűnös jobb útra térítésében és ki segítené a sértettet gyógyulása során.

28 A tárgyalást legalább két ülésben folytatják le. Az első ülés végén a vádlott írásban kapja kézhez azt a követelménylistát, melynek elemeit teljesítenie kell még az előtt, hogy a végső ítéletet a bíró kimondja majd. A vádlottal szemben támasztott követelmények teljesítését a közösség oldaláról támogatói, a kormányzat oldaláról nevelőtiszt ellenőrzi. A következő, hetekkel, esetleg hónapokkal később lefolytatandó tárgyalás(ok) végén a bíró ítéletet hoz, melybe általában beleépíti az ítélőkör tagjainak javaslatait. Az eredmény jellemzően a közösség szavatolta rendelkezés, mely az ellenőrzés mikéntjére és a megvalósítás módjára vonatkozólag pontos előírásokat tartalmaz, szerencsés esetben kulturálisan megfelelő feltételek előírásával. A tiszteletreméltó öregek szava igen gyakran döntő, de a megfellebbezhető ítéletet a bíró hozza egyedül, a döntés joga és felelőssége csak az övé.

Nagyon kevés feltételelesen szabadlábra bocsátott harmóniabontó hanyagolja el a számára követelményként támasztott feltételek teljesítését – egyrészt csupán a valóban motiváltak kapnak esélyt, hogy eltörlésüket bizonyítsák, másrészt a vádlott nem idegenek és nem egy arctalan igazságügyi rendszer, hanem saját közössége előtt kötelezi el magát a javulásra.¹⁴

Saját kultúráját az ahhoz tartozó összes személy általában igen nagyra értékeli, de ha ez azt is jelenti, hogy a más népekét alávalónak bélyegzi (mint ahogy ez többek között Kanadában is történt), az a politikai szempontból jelentősebb társadalmi csoport hatalmának megerősödése után a kisebbségi kultúrához tartozók önazonosságának széjjelmarásához szokott vezetni. A kisebbségi kultúra elleni támadás egyik terepe az igazságügyi gyakorlat volt – a helyi módszereket központi irányítás alatt álló, felügyelhető gyakorlatokra cserélték.¹⁵ „Ezek a világvégi vademberek – majdhogynem kannibálok, a sarkkörü területek eszkimói meg kell, hogy tanulják tisztelni a Brit Korona tekintélyét és a Kanada-Domínium koronájának tekintélyét, melynek a távoli fagyos északi határterületek alá vannak vetve. Szükséges, hogy megértésük, hogy a Jog örve alatt élnek – nem kevésbé fontos ez, mint volt az Indián és Észak-nyugati területek indiánjainak is tudatosítaniuk, hogy a Jog rájuk is vonatkozik; meg kell érteniük, hogy szabályozniuk kötelesek életüket és a

(bármilyen fajhoz tartozó) többi emberrel (fehérekkel és indiánokkal) közös tevékenységeiket, legalábbis a törvény leglényegesebb alapelve szerint, mely nem más, mint a civilizáció törvénye. Ezt a törvényt kell tisztelni Észak-Amerika kietlen vadvidékein... Meg kell, hogy tanulják tisztelni a Jogot – nem azt, egyszerűen, hogy alávetik magukat neki, hanem azt is, hogy 29 joguk van a törvényhez – a Brit Birodalom törvényeihez – folyamodni, mint ahogy bárki másnak is. A vadember törvényét: szemet szemért, fogat fogért, életet életért fel kell váltania köztük a civilizáció törvényének.”

A nyugati típusú jogrendszer Kanadában is így züllesztette szét a hagyományos konfliktus-kezelési módszereket és mélyítette a szakadékot a két értelmezési rendszer között. Elemzők szerint¹⁶ négy egyre mélyülő fázis jellemzi ezt a típusú szembenállást: fenyegetés, kényszerítés, megcsontosodás, összecsapás.¹⁷ A *fenyegetés* fázisán kétségkívül túl van minden kanadai őslakos – a gyarmatosítók büntetőjogi mechanizmusának rájuk kényszerítése ki is marta önazonosságuk lényegi elemeit: a közösségi kultúra meggyengült, az egyén szociális támasz nélkül maradt. A *rákényszerítés* az a fázis, mikor a többségi csoport olyan jelentést kényszerít bizonyos történésekre, melynek nyilvánvalóan kevés köze van a valósághoz, mégis megoldásnak tüntetik föl – a számukra kulturálisan teljesen idegen nyugati típusú igazságszolgáltatás az őslakos közösségekben ma létező társadalmi nehézségek egyik kiváltó oka lett. A *megcsontosodás* fázisán is túl vagyunk – sokáig se az őslakosok által használt értelmezési keretek nem mutattak semmiféle közeledést a nyugati típusú gondolkodásmód irányában, se ez azok iránt. A konfliktus az 1970-es, 1980-as évekre kieleződni látszott – az őslakosok saját értékeiből tovább engedni nem akartak, miközben ahogy a két társadalmi csoportot elválasztó szakadék egyre szélesebb lett, a domináns csoport hátrányosan megkülönböztető törekvései dehumanizáló erőre emelkedtek – egy-egy büntett hírére a rendőr már *az indiánt/eszkimót* indult keresni, akit emberi mivoltából egyre inkább kivetkőztetett a közvélemény. Az 1990-es évekre a gazdasági, jogi és kulturális szempontból egyre inkább megerősödött őslakosok és a többségi fehér-kanadai kultúra közötti értetlenség olyan riasztóan nagyra nőtt, hogy mindkét oldalon felismerték: veszélyes tovább mélyíteni a feszültséget, az *összecsapás* fázisát el kell kerülni. Abban, hogy a mai napig ez sikerült, nagy szerepe volt és van az ítéldkör intézményének.

A gyarmatosító hatalom megtartásának egyik eszköze Kanadában (is) a nyugati típusú jogrendszer volt,¹⁸ mely sem kulturális, sem politikai szempontból nem elfogulatlan, alkalmasint az erősebb társadalmi csoport dominanciájának szerez érvényt,¹⁹ így nyilván nem feltétlenül az igazság és társadalmi harmónia ügyét szolgálja. Iustitia nem vak.

Ítézőkör büntetőper részeként az elsők között kanadai őslakos vádlottak esetében használtak – ma Latin-Amerikától Új Zélandig számos országban bevett igazságszolgáltatási modell.²⁰ Kérdés, a fejlett világnak kell-e, és ha igen, mit kezd vele.

30

¹²³ Peterson, L. (1990): *The Story of the Sechelt Nation*, Madeira Park: Harbour Publishing and Sechelt Indian Band, p. 19.

⁴ Ibid 29.

⁵ Ezzel kapcsolatban lásd: Németh Tibor (2013): *Gyarmatosítás és kiengesztelődés – Őslakos hagyomány Kanadában*, ELTEEötvs kiadó.

⁶ Wilp Wilxo'oskwhl Nisga'a; "The Nisga'a House of Wisdom", (1997), p. 414. In: Rousseau, P. (2003): *First Nations and the Canadian Legal System: Conflict Management or Dispute Resolution?*, Royal Roads University, Victoria, BC., p. 6.

⁷ Zubrycki, R.M. (2003): *Community-Based Alternatives to Incarceration in Canada*. In: United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and Treatment of Offenders, Japan, Annual Report for 2002 and Resource Material Series No. 61. New York, NY: United Nations Publications, p. 98.

⁸ Hamilton, A.C. (2000): *A Feather not a Gavel: Working toward Aboriginal Justice*, Great Plains, Publications, Winnipeg, pp. 299300.

⁹ Jaccoud, M. (1999): *Les cercles de guérison et les cercles de sentence autochtones au Canada*, Criminologie, vol. 32, n. 1. p. 89.

¹⁰ Department of Justice Canada (2011): *Aboriginal Justice Strategy Evaluation*, p. 11. elérhető online: <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cp-pm/eval/rep-rap/11/ajs-sja/ajs-sja.pdf> (letöltve: 2016. február 22-én)

¹¹ Ezzel kapcsolatban lásd: <http://www.fasdjjustice.ca/aboriginal-peoples-and-fasd/7182e-of-the-criminal-code-gladue-and-aboriginal-people.html> (letöltve: 2016. február 22-én)

¹² Ezzel kapcsolatban lásd: <http://actionplan.gc.ca/en/initiative/aboriginal-justice-strategy> (letöltve: 2016. február 22-én)

¹³ Ezzel kapcsolatban lásd: McNamara, L. (2000): *Indigenous Community Participation in the Sentencing of Criminal Offenders*, Circle Sentencing IndigLawB 72; (2000) 5(4) Indigenous Law Bulletin 5. és Lilles, H. (2002): *Circle Sentencing: Part of the Restorative Justice Continuum*, Third International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, August 810, 2002, Minneapolis, Minnesota. Elérhető online: http://www.iirp.edu/article_detail.php?article_id=NDQ3 (letöltve: 2016. február 22-én)

¹⁴ Ezzel kapcsolatban lásd: <http://www.victimsofviolence.on.ca/research-library/sentencing/> (letöltve: 2016. február 22-én)

¹⁵ Ezzel kapcsolatban lásd: Johnson, S. (2014): *Developing First Nations Courts in Canada: Elders as Foundational to Indigenous Therapeutic Jurisprudence*, Journal of Indigenous Social Development, Vol. 3. Issue 2.

¹⁶ Lilles, H. (2002): *Circle Sentencing: Part of the Restorative Justice Continuum*, Third International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, August 810, 2002, Minneapolis, Minnesota. Elérhető online: http://www.iirp.edu/article_detail.php?article_id=NDQ3 (letöltve: 2016. február 22-én)

¹⁷ Moyles, R.G. (1989): *British Law and Arctic Men – The Celebrated 1917 Murder Trials of Sinnisiak and Uluksuk, First Inuit Man Tried under White Man's Law*, Burnaby: the Northern Justice Society, Simon Fraser University, Burnaby, B.C. In: Rousseau, P.: *First Nations and the Canadian Legal System: Conflict Management or Dispute Resolution?*, Royal Roads University, Victoria, BC., pp. 7-8.

- ¹⁸ Norhrup, T.A. (1989): *The dynamic of identity in personal and social conflict*. In: Kriesberg-Northrup-Thorson (Eds.): *Intractable conflicts and their transformation*, Syracuse University Press, Syracuse, pp. 55-82.
- ¹⁹ Rousseau, P.: *First Nations and the Canadian Legal System: Conflict Management or Dispute Resolution?*, Royal Roads University, Victoria, BC., 6568.
- ²⁰ Palys, T.S. (1996): *Prospect for Aboriginal Justice in Canada*. Elérhető online: **31**
<http://www.sfu.ca/~palys/prospect.htm> (letöltve: 2016. február 22-én)
- ²¹ Irani G. (2000): *Rituals of Reconciliation: Arab-Islamic perspectives*, *Mind and Human Interaction*, Vol. 11. Number 4. p. 231. In: Rousseau, P.: *First Nations and the Canadian Legal System: Conflict Management or Dispute Resolution?*, Royal Roads University, Victoria, BC., p. 69.
- ²² Ezzel kapcsolatban lásd: <http://www.iirp.edu/> (letöltve: 2016. február 22-én)

